

Албул С.В.

кандидат юридичних наук,
доцент
перший проректор ОДУВС

Холостенко А.В.

кандидат юридичних наук,
доцент
директор ННІЗДН ОДУВС

КОРИСЛИВА ЗЛОЧИННІСТЬ: СУЧАСНІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Анотація: Стаття присвячена проблемним питанням визначення поняття корисливого мотиву вчинення злочинів. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, реалій сьогодення, виказує особисте ставлення до означеного питання та пропонує власне визначення корисливого мотиву вчинення злочинів, розкриваючи його ознаки та соціальну сутність.

Ключові слова: корисливий мотив вчинення злочинів, корисливо-насильницькі злочини, суб'єктивні ознаки злочину, мотив злочину.

Актуальність. Множинність мотивів злочину — це наслідок розвитку складових компонентів їхньої структури, а також самих мотивів. Якщо у первісному суспільстві й траплялися вчинки, які б у наш час визнавалися злочинами, то їхні мотиви загалом зводилися до елементарних потреб. На теперішній час науково визнаним є наступний психологічний причинний ланцюг механізму людської, в тому числі й злочинної, поведінки: актуалізація потреб та інтересів особистості – формування мотиву – вибір мети та засобів її досягнення – оцінка конкретної ситуації – прийняття рішення – діяння. Мотив є спонукання, сутність якого полягає в обґрунтованості своєї діяльності. У сучасного злочинця достатньо широкий перелік як мотивів, так і способів їх реалізації. Різна мотиваційна сфера у злочинному середовищі впливає на поширення та модифікацію вже добре відомих злочинів, а також на появу нових, ще недостатньо досліджених груп та видів. За справедливим твердженням науковців, майбутнє відкриває неосяжний простір для виникнення і розповсюдження у злочинців різних мотивів [8]. Аналізуючи історичні

закономірності щодо змін мотивації злочинності, М. Фуко відмічав, що трансформація злочинності від «кривавої» до «шахрайської» є складовою складного механізму, яки включає в себе розвиток виробництва, зростання прибутків, більш високу юридичну та моральну оцінку відносин власності, більш суворі методи нагляду, вдосконалення техніки розшуку та отримання інформації: зміни характеру протизаконних практик співвідносяться з розширенням та вдосконаленням практик покарання [11, с. 101-102]. На сьогодні, аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що саме корисливі мотиви залишаються найбільш розповсюдженими при вчиненні більшості злочинів. В загальній структурі сучасної злочинності до 70% складають саме посягання корисливої спрямованості. Тезу щодо пріоритету корисливих мотивів серед інших при вчиненні злочинів, підтверджують і спеціалісти інших галузей знань [6, с 225].

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з корисливою злочинністю були й залишаються предметом досліджень багатьох провідних науковців, а саме П.П. Андрушка, О.М. Бандурки, О.М. Джужи, А.Ф. Зелінського, М.Й. Коржанського, В.В. Тіщенко та багатьох інших. Але й дотепер відкритим, на наш погляд, залишається питання щодо наукового визначення ознак та соціальної сутності корисливих мотивів вчинення злочинів з огляду кримінально-правової та кримінологічної доктрин.

Кримінальний кодекс України 1960 року, який діяв в державі дуже тривалий час, визначав вчинення злочину з корисливих мотивів як одну з обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність – п. 4 ст. 41 КК. При цьому, корисливі мотиви розглядалися саме як низькі, сутність яких полягала в прагненні винного шляхом вчинення злочину досягти будь-якої матеріальної вигоди для себе чи для своїх близьких [7]. При цьому, юридичні словники того часу визнавали корисливі мотиви саме як прагнення до збагачення [1, с. 52]. Чинне кримінальне законодавство України не дає визначення корисливого мотиву, хоча й визнає його кваліфікуючою ознакою

низки злочинів. Однак, як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, Кримінальний кодекс України 2001 року корисливі мотиви вчинення злочину вже не розглядає. Взагалі, кримінально-правове тлумачення суб'єктивної сторони злочину розглядає мотив по за межами вини, як те, що виникає до формування умислу і не завжди є обов'язковим елементом у складі злочину. Як справедливо відмічають науковці, таке ставлення не відповідає дійсності, адже, мотивація поведінки і є його суб'єктивною стороною, а мотив – це двигун людської поведінки [1, с. 57]. Примітно, що саме соціальна сутність користі дуже ґрунтовно визначена в більшості тлумачних словників минулого і сучасності. Так, у тлумачних словниках корисливість визначається як прагнення до матеріального задоволення. У свою чергу, упорядник тлумачного словника Т.Ф. Єфремова визначає корисливість як здобичу, прагнення до збагачення. В.І. Даль вказує на ознаки жадоби до грошей чи скарбів [8]. Автори «Словника з етики» 1981 року видання дорівнюють це поняття саме з особистою матеріальною зацікавленістю [9, с. 139].

Серед науковців немає одностайності щодо прийняття таких точок зору. Деякі вчені вказують, що при посяганнях на власність корисливий мотив є важливим критерієм для визначення мети злочину. При заволодінні майном, злочинець завжди обертає його на свою користь, тобто особисто збагачується [1, С. 137]. На наш погляд, такі злочини не перестають бути корисливими і тоді, коли злочинець, після заволодіння майном, незаконно звертає його на користь іншої особи. В цьому випадку може й не мати місце факт особистого збагачення винного. Дійсно, поняття корисливого мотиву й корисливої мети не завжди збігаються. Корисливі мотиви іноді можуть поєднуватися з некорисливою метою. Так само, повернення викраденого майна чи відшкодування його вартості (позитивна посткримінальна поведінка) не виключають наявності у діях винного складу корисливого злочину. При вчиненні корисливих злочинів у співучасті, корисливий мотив повинен бути

обов'язково наявний у виконавця. Інші співучасники, при цьому, можуть мати й інші мотиви вчинення злочину.

Таку точку зору поділяє й судова практика. В Постанові Пленуму Верховного суду України № 2 від 07.02.2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» щодо ознак корисливих мотивів відмічається: «як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок вбивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо)». Погоджуються з таким визначенням і науковці [2, с. 211; 18, с. 22].

Розмірковуючи щодо визначення поняття корисливо-насильницьких злочинів, В.В. Тіщенко вказує, що ці злочини поєднує намір злочинця отримати майнову користь за рахунок викраденого, задовольнити будь-які особисті потреби матеріального характеру шляхом використання насильства або загрози його використання до осіб, у яких таке майно знаходиться у власності, користуванні, розпорядженні, або доручено для зберігання, транспортування тощо [10, с. 22]. Щодо прагнення отримати лише матеріальну вигоду при визначенні корисливого мотиву вчинення злочину вказує також А.Ф. Зелінський [4, с. 23; 5, с. 64]. Деякі автори продовжують вважати за сутність корисливих мотивів прагнення до незаконного збагачення за рахунок чужого майна [3, С. 157].

На наш погляд, справедливо зазначає В.В. Лунєєв, вказуючи, що «реально по корыстным побуждениям могут совершаться преступления, посягающие на самые разные объекты: против собственности, личности, государства, правосудия, здоровья населения, экологии, управления и т. д. Причем эта мотивация в ряде случаев не является единственной при одной и той же уголовно-правовой квалификации» [6, С. 232-233]. Дійсно, без урахування мотивації неможливо уявити кримінологічну сутність злочинів, розподілених по об'єктах кримінально-правового захисту і, відповідно, розробити дійову стратегію їх попередження.

Достатньо ґрунтовним є визначення корисливого мотиву, запропоноване авторами навчального посібника з кримінального права. Вони відмічають, що корисливий мотив при вчиненні злочину полягає в прагненні винного протиправно обернути чуже чи нічийне майно на свою чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь. В результаті винний або інші особи одержують фактичну можливість володіти, користуватися чи розпоряджатися таким майном як своїм власним, а власник цього майна такої можливості позбавляється [2, с. 418]. Деякі сумніви, на наш погляд, тут викликає лише доцільність вказування на нічийне майно як на предмет корисливих злочинних прагнень. Адже нічийне майно за своєю сутністю взагалі виходить за межі відносин власності. Таким чином, наявна суперечка між вказаним предметом та об'єктом кримінально-правової охорони, який визначений законом.

А.Ф. Зелінський, розглядаючи проблеми мотивації корисливої злочинної діяльності, зазначав, що аморальність є визначальною ознакою кримінальної корисливості [5, с. 71-72]. Піддаючи критичному аналізу існуючі точки зору щодо визначення поняття корисливих мотивів, науковець відмічав, що вони, перш за все, походять від індивідуальних потреб. В зв'язку з цим він вказував, що корисливість – це прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом,

заволодіння чужим майном чи майновими правами, які не належать винному, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат [5, с. 154]. Всі види злочинів, що породжуються користою, А.Ф. Зелінський поділив на три категорії:

- 1) загальнокримінальні;
- 2) економічні;
- 3) інші.

При цьому, до загальнокримінальної корисливої злочинності, на його думку, слід відносити, крім крадіжок і шахрайства, також грабежі, розбої і вимагання, які він об'єднує в групу агресивних корисливих посягань [5, с. 139-140]. Примітний також той факт, що до групи агресивних корисливих посягань А.Ф. Зелінський відніс бандитизм, умисні корисливі вбивства, штучне підвищення і підтримку високих цін на товари народного споживання і послуги населенню і деякі інші посягання на життя і здоров'я, вчинені за корисливими мотивами. Автор зазначає, що індивідуальні потреби перетворюються на корисливий мотив, якщо предметом, який ці потреби незаконно задовольняє, є:

- а) чуже майно;
- б) майнові права, які не належать винному;
- в) скорочення обов'язкових або звичайних для особи витрат.

Але, за нашим переконанням, таке визначення не в повному обсязі окреслює ознаки користі. Не завжди протиправне заволодіння чужим майном чи майновими правами опосередковуються прагненням задоволення індивідуальних потреб саме (лише) винного. Аналіз матеріалів судової та слідчої практики дає підстави стверджувати, що злочини корисливої спрямованості можуть вчинятися й задля задоволення життєвих потреб не лише самого винного, а й іншої особи чи групи осіб (корпоративні інтереси). З цих підстав, слушними, на наш погляд, є позиція щодо того, коли після заволодіння майном, злочинець незаконно звертає його на користь іншої особи [1, с. 119]. Дійсно, суб'єктивною ознакою таких злочинів є намір особи розпорядитися

викраденим, як власним, на свій розсуд – використати особисто, передати іншим особам (не лише близьким), знищити тощо. Отже, злочинець може використати викрадене як для задоволення індивідуальних потреб (не лише життєво потрібних), так і для потреб іншої особи чи групи осіб. Головним, на наш погляд, тут є саме незаконний характер дій винного щодо отримання та подальшого розпорядження майном, власником якого він не являється.

Саме тому, вважаємо за доцільне запропонувати визначення корисливого мотиву, як прагнення задовольнити індивідуальну потребу винного або іншої особи шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань та зменшення витрат. На наш погляд, таке доповнення більш детально розкриває основні ознаки та соціальну сутність корисливих мотивів злочинів та за умов подальших ґрунтовних наукових досліджень буде сприяти проникненню в природу злочинності в цілому.

Література

1. Албул С.В. Корисливо-насильницькі злочини відносно іноземців в Україні: кримінологічний аналіз: монографія / С.В. Албул. – Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2009. – 144 с.
2. Албул С.В. Кримінальне право України : навч.-метод. посіб. / С.В. Албул, Д.О. Балабанова, А.А. Березовський та ін.; за ред. В.О. Тулякова. – Одеса : Фенікс, 2010. – 456 с.
3. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А.М. Бабенко. – Одеса: ОДУВС, 2015. – 416 с.
4. Зелинский А.Ф. Корысть: опыт криминологического и психологического анализа // Государство и право. – № 3. – 1993. – С. 23-28.
5. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. научно-практическое издание. – Х.: Юринком Интер, 1999. – 212 с.
6. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М.: Норма, 1999. – 856 с.
7. Савченко А.В. Класифікація мотивів злочину // Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua>
8. Сайт Корысти // Режим доступу: <http://www.korist.ru>
9. Словарь по этике / Под ред. И.С. Кона. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 388 с.

10. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. – Одесса: Юрид. л-ра, 2002. – 258 с.
11. Фуко М. Наглядати і карати. – К.: Основа, 1998. – 392 с.